

**Міністерство освіти і науки України
Харківський національний аграрний університет
імені В.В. Докучаєва**

ФАКУЛЬТЕТ ЗАХИСТУ РОСЛИН

**До 200-річчя з дня заснування
Харківського національного аграрного університету
ім. В.В. Докучаєва**

Укладачі: професор, д-р с.-г. наук В.К. Пузік; доцент, канд. с.-г. наук
І.В. Забродіна; старш. викладач, канд. с.-г. наук С.В. Станкевич;
професор, канд. біол. наук М.Д. Євтушенко; доцент, канд. с.-г. наук
Г.В. Байдик; професор, д-р с.-г. наук В.П. Туренко, професор,
д-р біол. наук Ю.Є. Колупаєв; доцент, канд. с.-г. наук
Л.В. Головань; канд. філос. наук Ю.М. Гаврилюк

© Харківський національний
аграрний університет
імені В. В. Докучаєва, 2016
© Дизайн обкладинки
Сіроус Л.Я., Станкевича С.В., 2016

ПЕРЕДМОВА

Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва — один із найвідоміших флагманів аграрної освіти та науки не лише в Україні, але й за її межами.

Напередодні святкування 200-річчя від дня заснування агроуніверситету доречно звернутися до його історії. За Указом імператора Росії Олександра I від 5 жовтня 1816 р. у Маримонті (передмістя Варшави) був заснований Інститут землеробського господарства. Розгортання польського національно-визвольного руху примусило царський уряд перевести інститут у Ново-Олександрію Люблінської губернії, де він розміщувався від 1862 р. до початку Першої світової війни. У 1914 р. Ново-Олександрійський інститут сільського господарства і лісівництва евакуювали до Харкова. Його місцезнаходження було затверджено Постановою Раднаркому УРСР від 26 березня 1921 р. інститут назавжди залишився в Харкові та одержав назву Харківський інститут сільського господарства і лісівництва. У 1934 р. він був перейменований на Харківський сільськогосподарський інститут. У 1946 р. з нагоди 100-річчя від дня народження видатного вченого-грунтознавця В. В. Докучаєва інституту було присвоєно його ім'я. У 1974–1978 рр. інститут перебазувався до нового навчально-науково-виробничого комплексу, який був збудований у передмісті Харкова на землях навчально-дослідного господарства «Комуніст» (Харківський район). Рішенням Ради Міністрів СРСР від 11 січня 1991 р. інститут було реорганізовано в аграрний університет. Указом Президента України Л.Д. Кучми № 303/2002 від 27 березня 2002 р. університету було надано статус національного.

Сьогодні Харківський НАУ ім. В. В. Докучаєва — це автономне навчально-науково-виробниче містечко загальною площею 106,3 га, яке розташоване у приміській зоні на схід від м. Харкова. На території містечка розміщено сім навчальних корпусів, п'ять студентських гуртожитків, актові зали на 830 місць, дендрологічний парк площею 22,3 га, 16 багатопверхових житлових будинків.

У складі університету шість факультетів, 32 кафедри, фундаментальна бібліотека, яка нараховує понад 600 тис. примірників наукової та навчальної літератури; редакційно-видавничий відділ; сім науково-дослідних, науково-видавничих і навчально-наукових лабораторій; Інститут післядипломної освіти; Скрипаївське навчально-дослідне лісове господарство (8,5 га) тощо.

Нині у Харківському НАУ працюють і передають свій досвід студентам один академік, три члени-кореспонденти Національної аграрної академії наук України, 41 доктор наук, 53 професори, 197 кандидатів наук, з яких 138 доцентів. Плідна діяльність учених університету неодноразово відзначалася золотими медалями, лауреатськими дипломами і преміями на міжнародних, українських та регіональних аграрних виставках і конкурсах.

Університет має широкі зв'язки із сільськогосподарськими підприємствами та організаціями України, добре відомими за кордоном. З 1997 р. він є членом Міжнародної асоціації університетів (ЮНЕСКО, Париж). У 2001 р. агроуніверситет нагороджено Почесною грамотою Кабінету Міністрів України з врученням пам'ятного знака та пам'ятним подарунком Верховної Ради України. У цей же рік Міжнародна кадрова академія нагородила агроуніверситет орденом Пошани за вагомий внесок у розвиток системи вищої освіти та з нагоди 185-річчя від дня заснування.

На базі університету було створено такі відомі науково-дослідні установи: Український національний науковий центр «Інститут агрохімії та ґрунтознавства ім. О. М. Соколовського», Український науково-дослідний інститут лісівництва та агроеліорації ім. Г. М. Висоцького. Учені університету брали також активну участь у створенні і становленні філіалу Українського національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», інститутів НААНУ — рослинництва ім. В. Я. Юр'єва, овочівництва та баштанництва.

За 200-річний славетний шлях у стінах університету підготовлено близько 60 тис. кваліфікованих, знаних у своїй справі фахівців, які прославили і прославляють його ім'я своїми досягненнями.

Серед випускників Харківського НАУ 20 Героїв Соціалістичної Праці, три Герої України, тисячі відомих хліборобів, визнаних організаторів і керівників аграрного виробництва, державних діячів, які зберігають і примножують багатства нашої неньки-землі, полів, лісів, чудової природи.

Випускниками університету є понад 1000 магістрів та більше 100 докторів філософії із 77 країн Європи, Азії, Африки, Північної та Південної Америки. Викладачі агроуніверситету готували національні кадри в 13 країнах світу. Сьогодні на всіх факультетах університету навчаються близько 70 іноземних громадян.

У Харківському НАУ функціонує один із найвідоміших у Європі факультет захисту рослин, який було засновано 8 вересня 1932 р. видатними ученими Т.Д. Страховим, В.Г. Аверіним та О.О. Мігуліним.

До складу факультету нині входять п'ять кафедр: зоології та ентомології ім. професора Б. М. Литвинова, фітопатології, екології та біотехнології, ботаніки та фізіології рослин, філософії. Кафедра зоології та ентомології ім. професора Б. М. Литвинова у 2015 р. відсвяткувала своє 175-річчя.

За роки існування факультетом підготовлено близько 7000 фахівців із захисту і карантину рослин, серед них 358 громадян із 61 зарубіжної країни (Афганістану, Болгарії, Беніну, Ірану, Йорданії, Ефіопії, Китаю, Конго, Куби, Польщі, Малі, Угорщини, Чехії та деяких інших країн).

Факультет підтримує міцні наукові зв'язки з вищими навчальними закладами та науковими установами Білорусі, Молдови, Росії, Нігеру, Китаю, Кіпру, Йорданії.

На факультеті сформовані наукові школи докторів наук В.Г. Аверіна, Т.Д. Страхова, О.О. Мігуліна, Ф.П. Мацкова, Б.М. Литвинова, Є.М. Білецького. Розвиток наукових шкіл триває і нині. Їх досягнення відомі не тільки в Україні, а й за її межами. Факультет пишається своїми вихованцями. Багато випускників очолюють наукові установи та працюють на керівних посадах на виробництві. Серед них Герой України, випускник факультету Андрій Якович Ровчак.

Двохсотрічний ювілей університету — це прекрасна нагода для того, щоб спинитися на мить, озирнутися назад і осмислити все те, що зроблено й не зроблено, накреслити нові плани та перспективи для подальшого примноження всього того найкращого, що було завжди притаманне нашим університету й факультету.

ФАКУЛЬТЕТ ЗАХИСТУ РОСЛИН

8 вересня 1932 р. було засновано перший в Україні факультет захисту рослин. Його фундаторами були Тимофій Данилович Страхов, Олексій Олексійович Мігулін та Віктор Григорович Аверін.

Першим деканом став відомий учений і педагог, член-кореспондент Академії наук України, почесний академік ВАСГНІЛ, заслужений діяч науки України, доктор біологічних наук, професор Тимофій Данилович Страхов (1932–1951). Він багато часу приділяв організації та вдосконаленню навчально-виховного процесу на факультеті. За роки своєї багаторічної і плідної науково-педагогічної діяльності підготував сотні фахівців із захисту рослин та науковців.

**Тимофій Данилович Страхов
(1932–1951)**

доктор біол. наук, професор

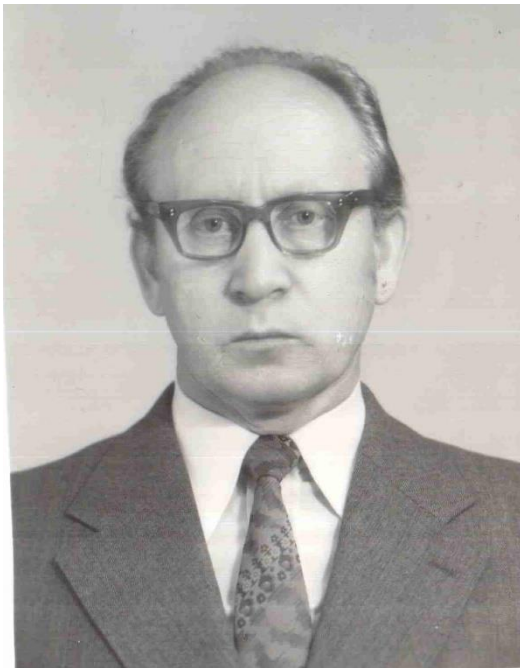
У різні роки факультет очолювали і проводили багатогранну роботу з його становлення, а в подальшому і розвитку доцент Г.Д. Дахнюк (1951–1967 рр.), професор Й.Т. Покозій (1967–1970 рр.), доцент Х.Х. Рамакаєв (1970–1992 рр.), професор В.П. Туренко (1992–2008 рр.), доцент Г.В. Малина (2008–2011 рр.), доцент С.В. Скоромний (2011–2014 рр.).

**Гордій Данилович
Дахнюк
(1951–1967)
кандидат хім. наук,
доцент**

**Йосип Трохимович
Покозій
(1967–1970)
доктор с.-г. наук,
професор**

**Хайдарь Хусяїнович
Рамакаєв
(1970–1992)
кандидат с.-г. наук,
доцент**

**Володимир Петрович
Туренко
(1992–2008)
доктор с.-г. наук,
професор**

**Геннадій Васильович
Малина
(2008–2011)
кандидат с.-г. наук,
доцент**

**Сергій Васильович
Скоромний
(2011–2014)
кандидат с.-г. наук,
доцент**

Сьогодні факультет очолює кандидат сільськогосподарських наук, доцент І.В. Забродіна.

**Інна Вікторівна
Забродіна
(з 2014)
кандидат с.-г. наук,
доцент**

Значний внесок у створення і розвиток наукової бази, наукових шкіл, служби захисту рослин України зробили професори В.Г. Аверін, О.О. Мігулін, Ф.П. Мацков, Б.М. Литвинов, М.М. Родигін, Є.М. Білецький, В.К. Пантелєєв, М.Д. Євтушенко, Ф.М. Марютін, В.П. Туренко та ін. Вони підготували велику кількість науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, зміцнюючи підґрунтя науки і виробництва.

У 1925 р. під керівництвом В.Г. Аверіна і О.О. Мігуліна вперше в Україні у Балакліївському районі Харківської області було проведено виробниче випробування і впровадження у сільськогосподарське виробництво авіаційного засобу боротьби з італійською сараною, якої налічувалося 250 екземплярів на 1 м². Було оброблено 1,5 тис. десятин, або 70 % заселеної площі.

У 1926 р. під керівництвом О.О. Мігуліна вперше в Україні створено службу сигналізації і прогнозів появи та поширення шкідників, методи якої були згодом розповсюджені на території колишнього СРСР. Згідно із завданням Ради праці й оборони, у 1927 р. під керівництвом О.О. Мігуліна було виконано суцільне обстеження виноградників України, складено карту поширення філоксери в республіці, на основі чого було розроблено систему заходів захисту виноградників від цього шкідника.

На факультеті сформовані наукові школи:

– Віктора Григоровича Аверіна — “Порівняльно-екологічний підхід при дослідженнях динаміки популяцій”;

– Тимофія Даниловича Страхова — “Проблеми імунітету рослин до шкідливих організмів і розробка сучасних екологічно орієнтованих систем захисту сільськогосподарських культур”;

– Олексія Олексійовича Мігуліна — “Проблеми динаміки популяцій шкідливих організмів”;

– Федора Пилиповича Мацкова — “Позакореневе живлення рослин”;

– Бориса Митрофановича Литвинова — “Екологічно орієнтована система захисту плодів насаджень від шкідників”;

– Євгена Миколайовича Білецького — “Проблема багаторічного прогнозування масових розмножень шкідливих комах”.

Розвиток наукових шкіл триває і нині. Їхні досягнення відомі не тільки в Україні, але й за її межами.

До найвизначніших наукових досягнень факультету, впроваджених у виробництво в останні десятиліття, належать:

– розробка алгоритмів і методів багаторічного прогнозу масового розмноження шкідливих організмів, які використовуються в країнах СНД, Китаї, Конго, Нігерії, країнах Близького Сходу (Є.М. Білецький);

– розробка безпестицидної технології захисту овочевих культур від шкідливих організмів у закритому ґрунті, яка має світове значення (Ф.М. Марютін, М.О. Білик);

– розробка прийомів вирощування та захисту насінневої люцерни при екологічно орієнтованій системі землеробства “No–Till” у Центральному Степу України (В.П. Туренко, М.О. Філатов, С.В. Чоні).

У 1999 р. на факультеті створено перший в Україні науково-дослідний інститут фітосанітарного моніторингу.

За часи існування факультету тут здобули вищу освіту більше 7 000 фахівців із захисту рослин, серед них близько 360 громадян із понад 60 зарубіжних країн (Афганістану, Йорданії, Ірану, Беніну, Болгарії, Ефіопії, Китаю, Конго, Куби, Малі, Угорщини, Чехії, Словаччини та ін.).

Готували національні кадри в країнах, що розвиваються: фітопатолог, доцент В.М. Поніровський (1978–1980 рр., Куба); ентомолог, професор М.Д. Євтушенко (1986–1989 рр., Камбоджа); секціонер, генетик та біотехнолог В.К. Пузік (1987–1990 рр., Камбоджа).

Факультет пишається своїми ви хованцями, серед яких є відомі вчені і державні службовці, які працюють (працювали) в різних установах України, далекого та близького зарубіжжя: Йосип Трохимович Покозій – професор кафедри інтегрованого захисту рослин та карантину НУБіП України, почесний член Українського ентомологічного товариства; Віктор Йосипович Тимченко – головний науковий співробітник інституту овочівництва і баштанництва НААНУ; Олександр Зіновійович Злотін – професор кафедри зоології Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди, почесний член Українського ентомологічного товариства, член АН ВШ України, академік МАНЕБ, іноземний професор Шенсійського інституту шовківництва Китаю; Микола Дмитрович Євтушенко – заслужений працівник освіти України, ректор ХНАУ ім. В.В. Докучаєва (1996–2007 рр.), почесний професор Фуджіанського університету сільського господарства та лісівництва (Китай), почесний член Українського ентомологічного товариства; Віра Павлівна Петренкова – заступник директора з наукової роботи

НДІ рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААНУ; Олександр Степанович Тертишний – завідувач кафедри прикладної біології і водних біоресурсів Харківської державної зооветеринарної академії; Ніна Миколаївна Гринько – заступник директора з наукової роботи Адлерівської дослідної станції; Закарі Мусса Усман – завідувач кафедри ентомології університету ім. Абду Мумуні Діопа (Республіка Нігер).

Багато випускників очолюють наукові установи та працюють на керівних посадах на виробництві. Серед них Герой України, випускник факультету захисту рослин Андрій Якович Ровчак.

Факультет підтримує міцні наукові зв'язки з багатьма зарубіжними вищими навчальними закладами та науковими установами Росії, Білорусі, Азербайджану, Молдови, Нігеру, Китаю.

Викладачами факультету видані три фундаментальні підручники: «Сільськогосподарська ентомологія», «Фітофармакологія» та «Імунітет рослин», за якими навчаються студенти вищих навчальних аграрних закладів України.

Головне завдання факультету – підготовка фахівців із захисту і карантину рослин з широким екологічним мисленням, здатних приймати оптимальні рішення за будь-якої фітосанітарної ситуації.

Підготовка фахівців з екології, захисту і карантину рослин здійснюється за освітніми рівнями «бакалавр», термін навчання 4 роки та «магістр» за магістерськими програмами «Захист рослин», «Карантин рослин», термін навчання 1 рік 6 міс.

Кваліфікація:

на рівні бакалавра – технолог із захисту рослин; організатор природокористування;

на рівні магістра – дослідник із захисту і карантину рослин.

Форми навчання: денна і заочна.

З 2003 р. на базі факультету захисту рослин в інституті післядипломної освіти студенти отримують другу вищу освіту зі спеціальності «Захист рослин».

До складу факультету входять п'ять кафедр:

- кафедра зоології та ентомології імені проф. Б.М. Литвинова – завідувач доктор біологічних наук, професор, академік АН ВШ Є.М. Білецький (випускова);

- кафедра фітопатології – завідувач доктор сільськогосподарських наук, професор В.П. Туренко (випускова);

- кафедра екології та біотехнології – завідувач доктор сільськогосподарських наук, професор, член-кореспондент НААН України В.К. Пузік (випускова);
- кафедра ботаніки та фізіології рослин – завідувач доктор біологічних наук, професор Ю.Є. Колупаєв;
- кафедра філософії – завідувач кандидат філософських наук, доцент Ю.М. Гаврилук.

Підготовку фахівців на факультеті забезпечує висококваліфікований професорсько-викладацький колектив, який нараховує 37 осіб, з них докторів наук, професорів – 6 осіб (16,2 %), кандидатів наук, професорів – 1 (2,7 %), кандидатів наук, доцентів – 21 (56,8 %), кандидатів наук, старших викладачів – 4 (10,8 %), кандидатів наук, викладачів – 1 (2,7 %), старших викладачів – 1 (2,7 %); асистентів – 3 особи (8,1 %).

Майже 90 % викладачів факультету мають наукові ступені доктора чи кандидата наук, а на кафедрах зоології та ентомології імені проф. Б.М. Литвинова і екології та біотехнології – 100 %.

Лекційні курси провідних дисциплін читають професори, доктори наук та досвідчені доценти, кандидати наук.

Значний внесок в обслуговування навчального процесу, виконання наукових досліджень здійснює лаборантський персонал у складі дев'ятьох осіб.

Навчальний процес повністю (на 100 %) забезпечений підручниками і навчальними посібниками.

Усі іногородні студенти на 100 % забезпечені гуртожитком. До послуг студентів бібліотека з фондом 620 тис. найменувань, читальні зали, дендрологічний парк, де налічується 701 вид дерев і кущів, університетський актовий зал на 850 місць, спортивний і тренажерні зали, студентська їдальня.

Основні навчальні дисципліни професійної підготовки за напрямом 101 «Екологія»: «Загальна екологія (та неоекологія)», «Ландшафтна екологія», «Екологія людини», «Моніторинг довкілля», «Техноекологія», «Урбоекологія», «Екологічна безпека», «Екологічна експертиза», «Заповідна справа», «Основи біотехнології рослин», «Біотехнології в агросфері», «Екологічні біотехнології», «Біогеографія», «Екологічна токсикологія», «Радіобіологія та радіоекологія», «Агроекологія», «Охорона та захист природних ресурсів», «Утилізація та рекуперація відходів», «Біотехнологія», «Утилізація та знешкодження відходів агросфери».

Основні навчальні дисципліни професійної підготовки за напрямом 202 «Захист і карантин рослин»: «Агрозоологія», «Родентологія», «Мікологія», «Загальна ентомологія», «Загальна фітопатологія», «Сільськогосподарська ентомологія», «Сільськогосподарська фітопатологія», «Основи карантину рослин», «Хімічний захист рослин», «Імунітет рослин», «Моніторинг шкідників сільськогосподарських культур», «Прогноз розвитку хвороб сільськогосподарських культур», «Біологічний захист рослин від шкідливих організмів», «Кліщі», «Нематоли», «Методологія та організація наукових досліджень», «Комплексні системи захисту сільськогосподарських культур від хвороб», «Управління чисельністю комах-фітофагів», «Екологія комах», «Технологія розведення хижих і паразитичних членистоногих», «Карантинні шкідливі організми», «Знезараження об'єктів регулювання», «Методи огляду та експертизи об'єктів регулювання», «Зовнішній і внутрішній карантин рослин», «Географія карантинних організмів», «Адвентивні шкідливі організми».

Виробничу практику студенти факультету проходять на дослідних полях і в саду ННВЦ «Дослідне поле» ХНАУ імені В.В. Докучаєва, у науково-дослідних установах (Інститут рослинництва імені В.Я. Юр'єва НААНУ, Інститут овочівництва і баштанництва, Український ордена «Знак Пошани» науково-дослідний інститут лісового господарства та агролісомеліорації імені Г.М. Висоцького), державних фітосанітарних інспекціях, у провідних господарствах областей України (ПрАТ «Агро-Союз» Синельниківського району Дніпропетровської області, «Бета-АгроІнвест» Донецької області) та за кордоном (Польща, Німеччина, Данія). Студенти, які успішно проходять відбірковий конкурс міжнародної програми «Студенти Syngenta», мають змогу пройти науково-практичне стажування в компанії «Syngenta».

Випускники працюють у науково-дослідних установах на посадах наукових співробітників; у системі карантинних служб та митного контролю України; у комерційних та державних установах, що виготовляють і реалізують насінневий матеріал та хімічні засоби захисту рослин і добрива, на посадах менеджерів; в екологічних інспекціях; у сільськогосподарських підприємствах на посадах агронома, агронома із захисту рослин, інспектора із захисту рослин.

На факультеті активно проводиться робота з обдарованою молоддю – це один з напрямів формування кадрового резерву. На

кафедрах факультету працюють наукові гуртки, на яких під керівництвом досвідчених викладачів щотижня обговорюються питання вдосконалення сучасних технологій захисту рослин від хвороб та шкідників, сучасні досягнення у ботаніці та фізіології рослин. Одержані результати наукових досліджень студенти висвітлюють у публікаціях, у наукових виданнях і в доповідях на наукових конференціях.

Основними формами науково-дослідної роботи студентів є:

- участь в олімпіадах внутрівішівського, регіонального та національного масштабів за спеціальністю;
- участь у конкурсах наукових студентських робіт різних рівнів;
- участь у наукових кафедральних гуртках;
- участь у міжнародних, регіональних та внутрівішівських наукових і науково-практичних конференціях;
- участь у конкурсах студентських виробничих звітів на факультеті, в університеті.

Кращі студенти беруть участь в олімпіадах з природничих та гуманітарних дисциплін – як у межах нашого університету, так і в інших установах освіти України. Так, у 2015 та 2016 рр. Борис Коломоєць займав 2-гі місця у Всеукраїнських олімпіадах з біології серед вищих аграрних закладів України. Студенти факультету беруть активну участь у регіональних і внутрівішівських конкурсах студентських наукових робіт і майже щороку їхні роботи відзначають призовими місцями (А.А. Коршакова, Н.Б. Шеханіна).

Велику увагу на факультеті приділяють спортивно-масовій роботі зі студентською молоддю. Студенти постійно беруть участь у змаганнях ХНАУ з баскетболу, волейболу, футболу, армрестлінгу, гирьового спорту, важкої та легкої атлетики, настільного тенісу, шахів і шашок.

Окремі студенти мають значні досягнення в спорті. Вони були учасниками міжнародних і національних змагань з різних видів спорту: О.О. Марущенко – чемпіон світу з хортингу, майстер спорту, А.В. Юсов – чемпіон України з кікбоксингу, кандидат у майстри спорту; А.О. Босенко та О.О. Босенко – кандидати у майстри спорту з шашок;. Також покладаємо надію на А.Р. Бадалова – перший юнацький розряд із дзюдо, А.А. Біленко – перший юнацький розряд з волейболу, І.Е. Удовіченка – перший юнацький розряд з футболу.

На факультеті активно проводиться культурно-масова робота. Студенти беруть активну участь в університетських оглядах-конкурсах художньої самодіяльності «Студентська осінь» та

«Студентська весна», концертах, присвячених різним святковим заходам.

Студентське самоврядування на факультеті представлено студентською радою факультету (голова об'єднаної ради студентського самоврядування факультету Ярослав Сукач та голова студентської ради гуртожитку № 4 – Олег Коваль).

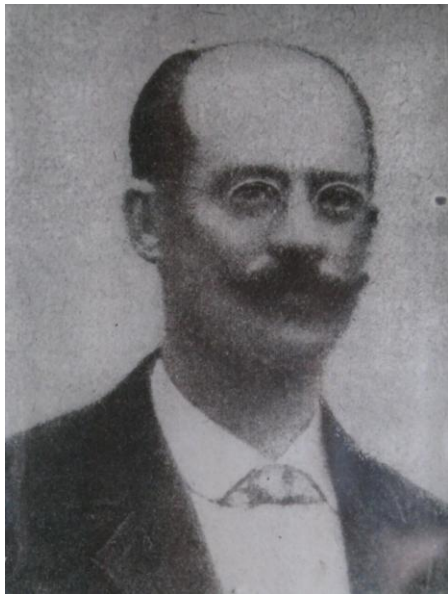
КАФЕДРА ЗООЛОГІЇ ТА ЕНТОМОЛОГІЇ ім. ПРОФ. Б.М. ЛИТВИНОВА

Кафедра зоології та ентомології заснована в 1840 р. після приєднання до Маримонтського інституту землеробського господарства Варшавської лісівничої школи. У ті далекі часи основи навчальної, методичної та наукової роботи закладали відомі професори В.М. Ястржембський, Л.Ф. Богутський, магістр зоології професор А.Д. Карпинський, який очолював кафедру з 1840 до 1871 рр., кандидат природничих наук Є.М. Васильєв (відомий учений – знавець шкідників цукрових буряків), що завідував кафедрою з 1876 до 1890 рр.

Період 1890–1905 рр. позначився різким скороченням кількості студентів після їхніх заворушень у 1891–1892 рр. у зв'язку зі складною внутрішньою ситуацією в Росії, тривалою жорстокою посухою, неврожаєм і страшенним голодом 1891–1892 рр. (тоді в Росії голодувало 35 млн осіб). Але, незважаючи на скруту, уряд за результатами комісії погодився на збереження вищої аграрної освіти в Росії.

З 1905 по 1930 рр. кафедрою завідував професор Іван Костянтинович Тарнані — талановитий викладач, природознавець-популяризатор, улюбленець студентів. У 1914 р. після переїзду з інститутом у Харків він удосконалював викладання зоології та ентомології, проводив дослідження шкідливих організмів у Харківській губернії.

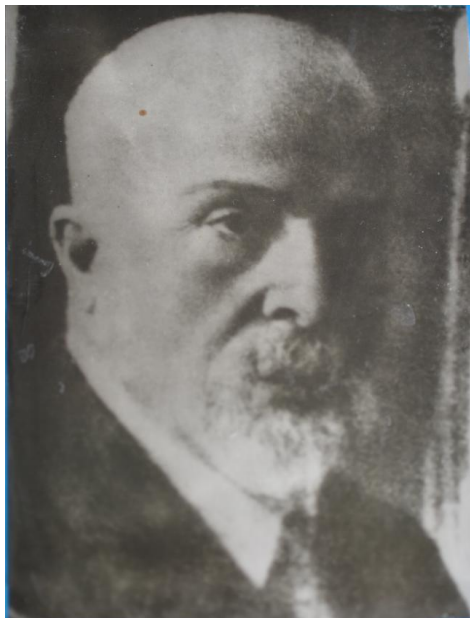
З 1930 до 1956 рр. кафедрою завідував професор, доктор с.-г. наук В.Г. Аверін, відомий учений-енциклопедист, який декілька років був завідувачем відділу захисту рослин Народного комісаріату землеробства України, 26 років присвятив науковим дослідженням із проблем захисту рослин, вперше ще в 30-ті рр. минулого століття обґрунтував необхідність зрівняльно-екологічного підходу при дослідженнях динаміки популяцій у зоології та ентомології. Підготував трьох кандидатів наук.

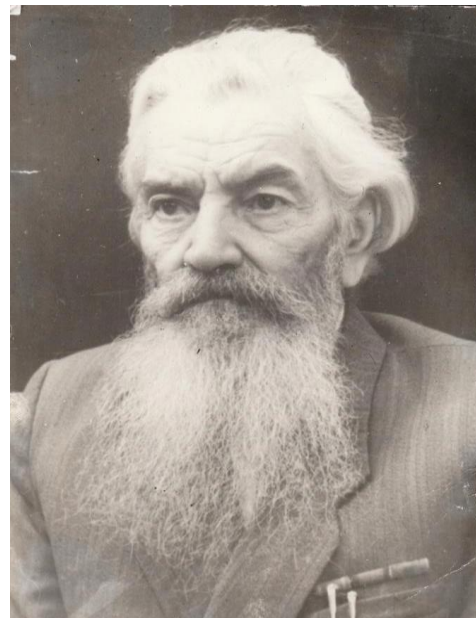
А.Д. Карпинський

Є.М. Васильєв

І.К. Тарнані

В.Г. Аверін

З 1956 до 1971 рр. кафедру очолював доктор біологічних наук, професор О.О. Мігулін — видатний учений у галузі теоретичної та прикладної зоології і сільськогосподарської ентомології. О.О. Мігулін декілька років завідував Центральною (республіканською) станцією захисту рослин. Під його керівництвом у 1925 р. було організовано службу сигналізації і прогнозів появи шкідників в Україні, методи якої були потім розповсюджені на території колишнього СРСР, а в 1926 р. — Ізюмський і Куп'янський спостережні пункти (СП). Відповідно до завдання «Совета труда и обороны (СТО)» під керівництвом О.О. Мігуліна (1927 р.) було проведено суцільне

обстеження виноградників України, складено карту розповсюдження філоксери в республіці. На підставі цієї роботи видано закон про заходи боротьби з цим шкідником. Професор О.О. Мігулін заснував у захисті рослин історико-статистичний підхід при аналізі динаміки популяцій шкідливих організмів. Підготував двох докторів і 23-х кандидатів наук.

О.О. Мігулін

Б.М. Литвинов

Під керівництвом В.Г. Аверіна і О.О. Мігуліна (1924 р.) уперше в Україні в районі селища Савинці Балаклійського району Харківської області було випробувано авіахімічний спосіб захисту с.-г. рослин від сарани італійської, який був запроваджений у виробництво. У 1931–1932 рр. В.Г. Аверін і О.О. Мігулін брали активну участь у створенні першого в Україні факультету захисту рослин в ХСГІ ім. В. В. Докучаєва.

З 1971 до 1991 рр. кафедру очолював доктор біологічних наук, професор Б.М. Литвинов – відомий учений і педагог, послідовник наукової та педагогічної школи професорів В.Г. Аверіна і О.О. Мігуліна, яка відома далеко за межами України.

Литвинов Б.М. є засновником фундаментального напрямку — популяційна динаміка шкідників плодових культур — та розробником комплексної екологічно орієнтованої системи їхнього захисту. Дисертаційне дослідження Б.М. Литвинова виходить за межі традиційних хімічних засобів захисту рослин і має всі ознаки інтегрованої системи захисту, хоча цей термін і не вживається в його багаторічній праці. Запропонований ним захист плодових насаджень поєднує в собі вивчення комплексу взаємопов'язаних організмів протягом тривалого часу (15 років) та особливу тактику знищувальних

заходів шляхом регуляції чисельності шкідника і доведення її до певної величини, а також застосування, крім хімічного, ще й біологічного і мікробіологічного методів захисту.

Литвинов Б.М. підготував двох докторів та 24-х кандидатів наук. Учні і послідовники Б.М. Литвинова продовжують дослідження створеної ним наукової школи з актуальних питань удосконалення екологічно орієнтованого захисту плодових та інших сільськогосподарських культур від шкідників.

Литвинов Б.М. — співавтор двох видань підручника «Сельскохозяйственная энтомология» (1976, 1983) за редакцією О.О. Мігуліна, «Справочника по защите растений» (1989), навчального посібника «Сельскохозяйственная энтомология» (1997), останні два видання вийшли за його редакцією. Для забезпечення навчального процесу за роки незалежності України за його редакцією вийшли підручник «Сільськогосподарська ентомологія» (2005), «Практикум із сільськогосподарської ентомології» (2009), два видання навчального посібника «Шкідники лісових насаджень» (2005, 2008), «Сільськогосподарська ентомологія. Назви основних шкідників сільськогосподарських культур і лісових насаджень» (2007, 2010).

Велику увагу Б.М. Литвинов приділяв удосконаленню навчального процесу, естетичному оформленню кафедри. Під керівництвом вченого і за його активної участі створено низку унікальних наочних навчальних посібників для підготовки, контролю і самоконтролю знань студентів зі спеціальних дисциплін: зоології, загальної і сільськогосподарської ентомології (співавтор доцент В.І. Опаренко). Протягом 11 років Б.М. Литвинов успішно очолював Харківське відділення Українського ентомологічного товариства, 5 років – спеціалізовану вчену раду із захисту докторських та кандидатських дисертацій зі спеціальності «ентомологія», 15 років – господарсько-договірну тематичну роботу із впровадження наукових розробок кафедри у виробництво, багато років був відповідальним редактором збірників наукових праць факультету захисту рослин.

Рішенням вченої ради Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва (протокол № 2 від 25 лютого 2015 р.) кафедрі зоології та ентомології присвоєно ім'я професора Б.М. Литвинова.

Професори В.Г. Аверін, О.О. Мігулін, Б.М. Литвинов заклали фундамент пріоритетного в екології і захисті рослин напряму — управління динамікою популяцій шкідливих і корисних організмів,

підготували талановитих учнів і послідовників. У той період колектив кафедри плідно працював під керівництвом цих учених. Значна увага приділялась підготовці кандидатів і докторів наук. У 60–80-ті рр. викладачі кафедри розробили і впровадили в навчальний процес курс «Шкідливі нематоди, кліщі, гризуни», уточнили економічні пороги шкідливості багатьох видів, розробили і виготовили перші в інституті автоматизовані навчальні стенди із систематики комах і шкідників сільськогосподарських культур.

У різні роки на кафедрі працювали: Й.Т. Покозій, Д.А. Ховріна, З.П. Борисова, Л.Ф. Краснопольська, Х.Х. Рамакаєв (декан факультету захисту рослин, 1970–1992 рр.), В.І. Цибулько, К.Г. Ваганова, А.Й. Ковалик, В.І. Опаренко, А.В. Захаренко, Г.І. Шаруда, О.І. Мезенцев, О.Л. Зозуля, А.П. Лук'янченко, О.С. Тертишний, Д.Д. Ющук.

З 1991 по 2010 рр. кафедрою зоології та ентомології завідував доктор біологічних наук, професор, академік ВШ України Є.М. Білецький. Ним обґрунтована системна теорія циклічності динаміки популяцій і розроблений міжсистемний метод прогнозування масових розмножень шкідливих комах. Цей метод застосовується в Україні, країнах СНД, Конго, Нігерії, країнах Близького і Середнього Сходу, штаті Флорида (США) і в Китаї. Є.М. Білецький підготував двох докторів і 13 кандидатів наук. Ним заснована наукова школа «Проблеми багаторічного прогнозування масових розмножень шкідливих комах. Є.М. Білецький є співавтором галузевих стандартів ОПП і ОКХ «Бакалавр» і «Магістр» напряму «Захист рослин» МОН, навчального підручника і посібника «Сільськогосподарська ентомологія», п'яти монографій. Опублікував одну одноосібну монографію «Массовые размножения насекомых. История, теория, прогнозирование» (2011). На кафедрі зоології та ентомології всього було створено чотири наукові школи професорами В.Г. Аверіним, О.О. Мігуліним, Б.М. Литвиновим, Є.М. Білецьким.

З 2010 по 2016 рр. кафедрою зоології та ентомології ім. Б.М. Литвинова завідувала канд. с.-г. наук, доцент Г.В. Байдик — одна з численних учнів професора Б.М. Литвинова. Її наукові інтереси — вивчення закономірностей багаторічної динаміки популяцій шкідників зернових колосових культур і вдосконалення комплексної системи захисту рослин. Співавтор одного підручника і семи навчальних посібників та ін.

Є. М. Білецький

Г. В. Байдик

У цей час на кафедрі працюють: професори М.Д. Євтушенко (ректор ХНАУ 1996–2007 рр.), В.Л. Мешкова, доценти Г.В. Байдик, Л.Я. Сіроус, І.П. Леженіна, М.О. Філатов, І.В. Забродіна (декан факультету захисту рослин), старші викладачі, кандидати с.-г. наук: Ю.В. Васильєва, С.В. Станкевич (заступник декана факультету захисту рослин), викладач, кандидати с.-г. наук В.В. Вільна, старші лаборанти Н.П. Варжеленко, А.О. Саліна. Кафедра є випусковою на факультеті захисту рослин, готує фахівців ОС «бакалавр» та «магістр». Викладачі кафедри забезпечують навчальний процес на факультетах: захисту рослин, агрономічному, агрохімії та ґрунтознавства, лісового господарства (денна та заочна форма навчання), в Інституті післядипломної освіти. Викладаються такі дисципліни: агрозоологія, родентологія, загальна та с.-г. ентомологія, карантин рослин, карантинні шкідливі організми, зовнішній та внутрішній карантин, кліщі, нематоди, лісова зоологія, лісова ентомологія, моніторинг шкідників с.-г. культур, управління чисельністю комах-фітофагів, комп'ютерні технології у захисті рослин, захист декоративних і квіткових рослин, основи наукових досліджень, світові агротехнології у захисті рослин, екологія комах, ентомологічні методи експериментальних досліджень, технічна ентомологія та ін.

Наукові видання кафедри за останні роки

За роки незалежності України викладачі кафедри видали підручник «Сільськогосподарська ентомологія» (2005), навчальні посібники «Практикум з сільськогосподарської ентомології» (2009), «Шкідники лісових насаджень» (2005, 2008) з грифом Міністерства аграрної політики України, навчальні посібники для аграрних вузів України і фактично повністю забезпечили навчальний процес на кафедрі.

Основний напрям науково-дослідної роботи кафедри — обґрунтувати теорію і розробити прийоми управління динамікою популяцій шкідливих і корисних комах на основі фітосанітарних прогнозів різної завчасності, який включає 14 розділів.

При кафедрі була створена і працювала до 2010 р. проблемна лабораторія екології комах (завідувач лабораторії кандидат біологічних наук В.М. Грама), де співробітники і викладачі кафедри розробляли екологічні основи інтегрованого захисту с.-г. культур з урахуванням охорони навколишнього середовища.

Фундаментальні проблеми систематики й екології комах вивчав професор О.В. Захаренко (1948–2004), він був провідним ентомологом-неуроптерологом світового рівня, екологом-степознавцем, фахівцем заповідної справи. Він розробив новітні підходи щодо організації й оптимізації заповідної справи. Професор О.В. Захаренко заснував журнал «Известия Харьковского энтомологического общества» і протягом багатьох років був його головним редактором. Підготував одного доктора і трьох кандидатів наук.

В.Л. Мешкова, доктор с.-г. наук, професор підготувала сімох кандидатів наук. Автор чотирьох монографій, одного патенту, співавтор навчального посібника з грифом Міністерства аграрної політики та ін. Її наукові інтереси — вивчення динаміки популяцій лісових комах, їхнього поширення і шкідливості.

У цей час плідно продовжує дослідження учень наукової школи професора Б.М. Литвинова професор М.Д. Євтушенко з учнями — І.В. Забродіною, С.В. Станкевичем, В.В. Вільною за пріоритетними напрямками, а саме: багаторічна динаміка популяцій і прогноз масового розмноження шкідників плодових культур, шкідників ріпака і гірчиці. За результатами досліджень стосовно шкідників ріпака і гірчиці М.Д. Євтушенко і С.В. Станкевич отримали два патенти на корисні моделі та золоту медаль на виставці «Агро-2014» (м. Київ). М.Д. Євтушенко — заслужений працівник освіти України, автор і співавтор трьох підручників, двох практикумів, 20 навчальних посібників, чотирьох монографій, трьох винаходів та ін.; підготував трьох кандидатів наук.

Фундаментальні дослідження структури й функціонування комплексу двокрилих в агроценозах вивчає доцент І.П. Леженіна (вона підготувала одного кандидата наук); є співавтором підручника, «Червоної книги Харківської області». Комплексу шкідників,

запилювачів і ентомофагів насіннєвого амаранта присвячені дослідження І.П. Леженіної і Ю.В. Васильєвої. Ними отримано патент на корисну модель. Вони є співавторами двох навчальних посібників з родентології.

Склад співробітників кафедри, 2016 р.

1-й ряд (зліва направо): Євтушенко Микола Дмитрович (кандидат біологічних наук, професор), Сіроус Лідія Яківна (кандидат сільськогосподарських наук, доцент), Байдик Галина Василівна (кандидат сільськогосподарських наук, доцент, завідувач кафедри), Білецький Євген Миколайович (доктор біологічних наук, академік АН вищої освіти України, професор), Мешкова Валентина Львівна (доктор сільськогосподарських наук, професор, академік ЛАНУ), Леженіна Ірина Павлівна (кандидат біологічних наук, доцент).

2-й ряд (зліва направо): Васильєва Юлія Володимирівна (кандидат сільськогосподарських наук, старший викладач), Філатов Михайло Олексійович (кандидат біологічних наук, доцент, докторант), Станкевич Сергій Володимирович (кандидат сільськогосподарських наук, старший викладач), Забродіна Інна Вікторівна (кандидат сільськогосподарських наук, доцент), Вільна Вікторія Віталіївна (кандидат сільськогосподарських наук, викладач), Саліна Алла Олександрівна (старший лаборант)

Системні дослідження багаторічної динаміки популяцій і розроблення критеріїв їх прогнозування виконує доцент Л.Я. Сіроус, є співавтором одного підручника і п'ятьох навчальних посібників.

Прийоми використання диких бджолиних — запилювачів люцерни та інших мелітофільних культур і основи їх охорони розробляє доцент М.О. Філатов. За цю розробку отримав золоту медаль на виставці «Агро-2013» (м. Київ). Він співавтор видань «Червона книга України», «Червона книга Харківської області», «Червона книга Дніпропетровської області» і «Червона книга Криму».

При кафедрі функціонують аспірантура та докторантура за спеціальністю «Ентомологія». За останні півстоліття підготовлено 85 кандидатів і вісім докторів наук.

Співробітники кафедри (Є.М. Білецький, М.Д. Євтушенко, В.Л. Мешкова, Г.В. Байдик, Л.Я. Сіроус) протягом декількох каденцій брали активну участь в атестації кадрів вищої кваліфікації в спеціалізованій вченій раді за спеціальністю «Ентомологія та фітопатологія».

До 175-річчя кафедри 21–22 травня 2015 р. було проведено Міжнародну науково-практичну конференцію «Фундаментальні та прикладні дослідження в зоології».

КАФЕДРА ФІТОПАТОЛОГІЇ

Історія кафедри фітопатології нерозривно пов'язана з історією становлення та функціонування нашого вишу. Кафедра є базовою з підготовки фахівців із захисту рослин та перепідготовки викладачів вищих навчальних закладів II–IV рівнів акредитації і спеціалістів із захисту й карантину рослин України. Науковці кафедри підтримують творчі зв'язки з фітопатологічними установами близького та далекого зарубіжжя.

Дисципліни мікологію та фітопатологію у Ново-Олександрійському інституті вперше почав читати професор В.Ю. Бранке. У 1903–1923 рр. ці дисципліни викладав професор Н.В. Цінгер, який зробив значний внесок у розвиток вітчизняної мікології та фітопатології. Продовжувачем його справ став академік ВАСГНІЛ, член-кореспондент академії наук України, заслужений діяч науки професор, доктор біологічних наук Т.Д. Страхов, який у 1924 р. створив кафедру і був її першим завідувачем до 1961 р.

З 1961 по 1977 рр. кафедру очолював професор, доктор біологічних наук М.М. Родігін. У період з 1977 по 1981 рр. завідувачами кафедри були доценти: А.М. Анісімов, В.М. Поніровський, В.Я. Сабельнікова, з 1981 по 2008 рр. – професор Ф.М. Марютін, з 2008 р. – доктор с.-г. наук, професор В.П. Туренко.

Науковий напрям кафедри тісно пов'язаний з безпосередніми вимогами розвитку світової і вітчизняної науки та виробництва. Так, у 20–30-ті роки основною проблемою вирощування зернових культур був пошук ефективних методів і засобів захисту від сажкових хвороб. У цей період колектив кафедри працював над проблемою обґрунтування десорбційного методу дезінфекції насінневого матеріалу цих культур. Були створені препарати ФСП–1,82, ФСП–3,45, сконструйовані і виготовлені дослідні зразки машин.

Професорсько-викладацьким складом було вивчено комплекс теоретичних і практичних мікологічних і фітопатологічних питань. Був розкритий механізм фізико-хімічних процесів методу. Розроблені і видані методичні рекомендації щодо впровадження цього методу у виробництво.

Паралельно з продовженням дослідних робіт щодо десорбційно-газового методу була поставлена для вирішення нова проблема часу „Роль факторів середовища і умов живлення в направленому підвищенні імунітету рослин до інфекційних хвороб”. Під час розробки цієї проблеми значна увага приділялася вивченню питань, пов'язаних з природою і механізмом хворобостійкості рослин.

Дослідження збудників сажкових хвороб зернових культур виконувалися у напрямках:

- вивчення стану інфекційних структур грибів;
- порівнювання взаємовідносин патогенів з тканинами рослини-живителя і стану збудника хвороби і рослини у сортів, що відрізнялися ступенем стійкості;
- вивчення фізіолого-біохімічних властивостей патогенів і рослин.

Багаторічні дослідження цих патогенів показали, що фактори навколишнього середовища суттєво впливають на патологічний процес. Під їхнім впливом змінюється морфологія, обмінні реакції, функції клітин. У збудників сажкових хвороб було встановлено явища регресивних змін в структурі ендогенного міцелію. Ретельне вивчення цих питань не тільки розширило теоретичні основи фітопатології й слугувало виробництву у захисті від сажкових хвороб зернових культур. Поряд з цим регресивні зміни були вивчені для збудників

борошнистої роси, гелмінтоспоріозів, іржастих хвороб зернових культур, церкоспорозу, пероноспорозу буряків. Регресивні зміни збудників відображають вплив на них генотипових, регулювальних і клітинних факторів рослини-живителя тобто є морфологічним вираженням ступеня фізіологічного імунітету рослин.

На основі виконаних фахівцями кафедри вперше у світовій фітопатології було науково обґрунтовано напрям вивчення патологічного процесу: рослина-патоген-середовище, створена комбінована шкала оцінки стійкості пшениці до бурої іржі за імунологічними властивостями і ступенем ураженості та сформульована теорія фізіологічного імунітету до хвороби. Чітко продуману систему фітопатологічних поглядів Т.Д. Страхов виклав у монографії «О механизме физиологического иммунитета растений к инфекционным болезням».

У період з 1961 по 1977 рр. під керівництвом М.М. Родігіна колектив кафедри працював над вивченням нової проблеми у фітопатології: „Оздоровлення та підвищення хворобостійкості сільськогосподарських культур методами внутрішньої терапії”, яка була продовженням теоретичних основ, обґрунтованих Т.Д. Страховим.

У цей період виконуються дослідження з вивчення речовин внутрішньорослинної дії, способу асимілювання їх рослинами і впливу на обмін речовин, стимулювання росту і розвитку рослин, підвищення стійкості до інфекційних хвороб, що сприяє збереженню врожаю.

На основі виконаних досліджень було обґрунтовано концепцію системи заходів щодо підвищення хворобостійкості рослин до інфекційних хвороб за допомогою методів внутрішньої терапії. Наукові досягнення цього періоду викладені у багатьох тематичних виданнях кафедри: „Вопросы иммунитета и оздоровления растений», «Исследования по фитопатологии и иммунитету растений» та ін.

Органічним продовженням наукового напрямку є тема досліджень кафедри (1981–2008 рр.) „Розробка та вдосконалення екологічно безпечних систем захисту сільськогосподарських культур від хвороб в умовах Східного Лісостепу України”.

У цей період професорсько-викладацький склад кафедри працював над вирішенням таких теоретичних і практичних питань:

- вивчення патогенезу, етіології основних інфекційних хвороб сільськогосподарських рослин;
- виконання моніторингу фітопатогенних організмів у сучасних

агроценозах; прогноз фітопатологічного стану агроценозів та обґрунтування ефективних заходів проти фітопатогенів;

– формування банку даних щодо фітопатогенних організмів для умов Східного Лісостепу України;

– дослідження щодо обґрунтування методів створення стійких до іржастих хвороб сортів озимої пшениці. Метою цих досліджень було вивчення структури популяцій патогенів на районованих і перспективних сортах, пошук і вивчення імунологічних властивостей джерел і донорів стійкості та закономірностей спадкування стійкості в гібридних поколіннях.

За період функціонування, кафедрою підготовлено 5 докторів і більше 100 кандидатів наук, серед яких значна кількість громадян з Угорщини, Куби, Китаю, Конго, Йорданії, Ірану, Алжиру, Сирії та ін.

За 2004–2008 рр. кафедрою видано з грифом Міністерства аграрної політики України: підручників – 1, навчальних посібників – 4. Професор В.П. Туренко є співавтором галузевого стандарту вищої освіти України „Освітньо-кваліфікаційна характеристика магістра за спеціальністю „Захист рослин”; програм навчальних дисциплін „Патологія насіння сільськогосподарських культур” та „Епіфітотіологія” для підготовки магістрів зі спеціальності „Захист рослин” у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації Міністерства аграрної політики України. Професор Ф.М. Марютін є співавтором програми навчальної дисципліни „Біологія патогенів та управління розвитком хвороб рослин” для підготовки магістрів зі спеціальності „Захист рослин”. А.В. Кулешов, М.О. Білик є співавторами ДСТУ „Овочеві рослини. Методи визначення заселеності шкідниками”.

Необхідно відзначити професорсько-викладацький склад, який вніс суттєвий вклад у формування теоретичних і практичних мікологічних і фітопатологічних питань сучасності: Т.Д. Страхов, Г.А. Трунов, А.М. Івахненко, Г.Д. Дахнюк, О.М. Анісімов, В.І. Цінгер, Л.Ф. Севрюкова, Т.М. Новікова, В.М. Поніровський, Г.В. Літвінова, В.К. Балидін, В.Я. Сабельнікова, Ф.М. Марютін, В.К. Пантелєєв, В.М. Родігін, В.П. Туренко, М.О. Білик, А.В. Кулешов, Т.О. Тесля, В.І. Мартиненко, А.М. Полив'яний, Н.Я. Плетнікова, Н.М. Голосняк і багато інших науковців та аспірантів кафедри.

Склад співробітників кафедри, 2016 р.

1-й ряд (зліва направо): Кулешов Анатолій Володимирович (кандидат сільськогосподарських наук, доцент), Тесля Тетяна Олександрівна (кандидат сільськогосподарських наук, доцент), Білик Микола Олексійович (кандидат сільськогосподарських наук, доцент) Туренко Володимир Петрович (доктор сільськогосподарських наук, професор, завідувач кафедри), Плетнікова Ніна Яківна (кандидат сільськогосподарських наук, доцент), Мартиненко Валентина Іванівна (кандидат сільськогосподарських наук, доцент)

2-й ряд (зліва направо): Малахов Дмитро Юрійович (асистент), Горяїнова Вікторія Вікторівна (асистент), Батова Олена Миколаївна (асистент), Молчанова Олена Анатоліївна (старший лаборант), Жукова Любов Володимирівна (кандидат сільськогосподарських наук, старший викладач), Олейніков Євген Сергійович (здобувач)

За короткий історичний період свого функціонування кафедра зробила помітний внесок у світову та вітчизняну фітопатологічну науку.

Науковці кафедри працюють над вирішенням теоретичних і практичних питань сьогодення: моніторинг і прогноз розвитку фітопатогенних організмів в сучасних агроценозах; патогенез і імуногенез основних інфекційних хвороб обґрунтування заходів щодо

захисту сільськогосподарських культур від них. Одним з наукових напрямків кафедри є дослідження щодо обґрунтування методів створення стійких до бурої листової іржі, борошнистої роси та інших хвороб сортів пшениці.

З 1961 р. під час завідування кафедрою доктора біологічних наук професора М.М. Родігіна колектив кафедри працював над вивченням нової проблеми у фітопатології – „Оздоровление и повышение болезнестойчивости сельскохозяйственных культур методами направленного воспитания и внутренней терапии”.

Виконувалися дослідження з вивчення речовин внутрішньорослинної дії, способу асимілювання рослинами і прояву впливу на обмін речовин, стимулювання росту і розвитку рослин, підвищення стійкості до інфекційних хвороб, що сприяє збереженню врожаю і його якості.

Наукові досягнення цього періоду викладені в тематичних виданнях кафедри: «Вопросы иммунитета и оздоровления растений», «Исследования по фитопатологии и иммунитету растений» та ін. З цього напрямку захищено понад 40 кандидатських дисертацій.

М.М. Родігіну належать більш глибокі дослідження і узагальнення щодо імунізації рослин з використанням різних речовин, а також його оглядові роботи з цієї проблеми.

Органічним продовженням наукового напрямку кафедри є сучасна тема «Розробка та вдосконалення екологічно безпечних систем захисту сільськогосподарських культур від інфекційних хвороб в умовах Східного Лісостепу України».

Професорсько-викладацький склад кафедри працює над вирішенням таких питань:

- патогенез, етіологія основних інфекційних хвороб сільськогосподарських рослин;

- моніторинг фітопатогенних організмів у сучасних агроценозах; прогноз фітопатологічного стану агроценозів та обґрунтування ефективних заходів проти фітопатогенів;

- формується банк даних щодо фітопатогенних організмів, методів і засобів захисту для умов Східного Лісостепу України

Серед численних хвороб сільськогосподарських культур особливе значення мають іржасті хвороби пшениці. Вони привертали до себе увагу з давніх-давен. Ретельне їх вивчення в Російській імперії розпочали на початку ХІХ ст. На початку 30-х років всі райони вирощування злаків були охоплені іржастими хворобами мали

епіфітотійний характер розвитку. Все це спонукало до більш глибокого вивчення цього питання. Згодом були вивчені особливості розвитку збудників у різних кліматичних зонах і розроблені відповідні заходи боротьби з ними. Але їх ефективність повинна була бути вищою. Уже в ці роки було помічено, що основною ланкою у цій системі є стійкість сорту. Основні роботи у цьому плані належали М.І. Вавілову. Науковці кафедри не стояли осторонь від цієї важливої державної справи.

Вперше у світі Т.Д. Страхов створив комбіновану шкалу оцінки стійкості пшениці до бурої іржі за імунологічними властивостями і ступенем ураженості та сформулював теорію фізіологічного імунітету до хвороб, де викладена наукова система мікологічних, фітопатологічних та імунологічних поглядів.

Теоретичні і практичні аспекти наукової школи кафедри фітопатології

Як самостійна структура кафедра сформувалася в 1924 р. У 1929 р. вперше наукові дослідження були розпочаті з проблеми десорбційногазового методу дезінфекції насіння зернових культур і ґрунту. Були обґрунтовані його теоретичні і практичні аспекти. Діючою речовиною використовували формальдегід. На його основі були створені препарати ФСП–1,82, ФСП–3,45 та ін. Дослідження з вивчення ефективності препаратів виконувалися у різних природно-кліматичних зонах колишнього СРСР. За матеріалами цих досліджень було захищено сім кандидатських дисертацій і видані рекомендації виробництву щодо виготовлення і застосування препаратів.

З 50-х років професорсько-викладацький склад, аспіранти працювали за темою „Роль факторов среды и условий питания в направленном повышении иммунитета растений к инфекционным заболеваниям». Особлива увага при цьому приділялася вивченню природи і механізму імунітету рослин.

На основі багаторічних досліджень Т.Д. Страхов сформулював нове трактування патологічного процесу у рослин. Уперше були виконані дослідження з фізіології, біохімії сажкових грибів зернових культур, встановлений взаємозв'язок деяких обмінних реакцій з обмінними реакціями рослини-живителя.

Виконано теоретичне обґрунтування закономірностей регресивних змін збудників сажкових хвороб у період їх розвитку в тканинах рослини-живителя. Обґрунтовано: роль агротехнічних заходів макро- і мікроелементів у підвищенні хворобостійкості

сільськогосподарських культур до грибних хвороб; окремі питання механізму захисних реакцій у рослин проти патогенів: шляхів еволюції паразитизму у фітопатогенів та інші важливі теоретичні і практичні питання.

Поряд з цим Т.Д. Страховим вперше у світі була створена комбінована шкала оцінки стійкості пшениці до бурої іржі за імунологічними властивостями і ступенем ураженості.

Чітко продумана система фітопатологічних поглядів була викладена Т.Д. Страховим у підручнику „Введение в общую фитопатологию» і монографії «О механизме физиологического иммунитета растений к инфекционным болезням», які не втратили своєї актуальності і в наш час.

З 1961 по 1977 рр. кафедру очолював професор, доктор біологічних наук М.М. Родігін. У цей період колектив кафедри працював над вивченням нової проблеми у фітопатології „Оздоровление и повышение болезнестойчивости сельскохозяйственных культур методами направленного воспитания и внутренней терапии”. Наукові досягнення цього періоду викладені в тематичних виданнях кафедри: «Вопросы иммунитета и оздоровления растений», «Исследования по фитопатологии и иммунитету растений» та інших наукових виданнях.

На базі отриманих теоретичних і практичних результатів, виконаних професорсько-викладацьким складом, науковими співробітниками, аспірантами, була сформульована наукова школа кафедри «Теоретичні і практичні аспекти патогенезу, імуногенезу і захисту рослин від інфекційних хвороб», яка є признаною в Україні і за її межами.

З 1981 р. кафедру очолював кандидат біологічних наук, професор Ф.М. Марютін. Органічним продовженням наукового напрямку кафедри є наукова тема „Розробка та удосконалення екологічно безпечних систем захисту сільськогосподарських культур від хвороб в умовах Східного Лісостепу України”.

Науковці кафедри працюють над вирішенням теоретичних і практичних питань сьогодення: моніторинг і прогноз розвитку фітопатогенних організмів у сучасних агроценозах; патогенез і імуногенез основних інфекційних хвороб обґрунтуванню заходів щодо захисту сільськогосподарських культур від них. Одним з наукових напрямків кафедри є дослідження з обґрунтування методів створення стійких до бурої листкової іржі, борошнистої роси та інших

хвороб сортів пшениці.

Виконані дослідження з цього питання показали, що успіх селекції рослин на імунітет до інфекційних хвороб повною мірою залежить від того, наскільки точно буде зроблено прогноз зміни вірулентності патогена генетичними властивостями збудника і у зв'язку з цим тривалості збереження стійкості сортами. Крім того, дуже важливим є наявність у розпорядженні селекціонерів банків генів стійкості, які відповідали б зростаючим вимогам селекції.

У результаті проведених професором В.К. Пантелеєвим багаторічних досліджень розроблені теоретичні і методичні основи створення банку генів стійкості пшениці до збудника бурої іржі, які були сформульовані у методичних рекомендаціях „Науково-методичні основи створення банку генів стійкості пшениці до збудника бурої листової іржі”, які включають:

- контроль за станом патогенних властивостей популяцій збудника хвороби і тенденціями їх зміни у просторі і часі, створення банку генів вірулентності патогена;

- вивчення ефективності відомих генів стійкості;

- пошук джерел стійкості з ефективними генами серед рослинних ресурсів імунологічно однорідних ліній джерел стійкості;

- аналіз генетичних основ стійкості джерел цієї ознаки і ідентифікації генів стійкості;

- розробка методики і схем ізоляції генів стійкості від джерел з різною генетичною основою.

Результати багаторічних наукових досліджень були узагальнені В.К. Пантелеєвим у докторській дисертації „Імунологічні основи створення стійких до *Puccinia recondite* Rob. et Desm. f. *sp. tritici* Erikss. сортів пшениці в Україні”, яка була захищена у 2002 р.

Сучасний професорсько-викладацький склад кафедри виконує широке коло наукових досліджень.

З 1982 р. по теперішній час професор В.П. Туренко проводить наукові дослідження з теми: „Розробка системи захисту насінневої люцерни від грибних хвороб в Східному Лісостепу і Степу України”, яка є складовою частиною наукової тематики досліджень кафедри. Результатами досліджень встановлено, що втрати листя люцерни під впливом грибних хвороб становлять 42,3–80,7 %, а недобір урожаю насіння – 54,8–64,6 %.

Уперше розроблено прогностичні моделі для визначення поширеності й розвитку хвороб люцерни, на їх основі – річний і

багаторічний прогнози появи грибних хвороб люцерни. Визначено очікувані рівні поширеності й розвитку основних анемохорних хвороб люцерни й довірчі межі змін цих показників.

Визначена стійкість до хвороб перспективних сортів люцерни. Уперше в Україні створено диференційовану семибальну імунологічну шкалу і на її основі визначено вірулентність популяцій *Uromyces striatus* Schrot на перспективних сортах люцерни.

Визначена роль агротехнічних заходів у обмеженні розвитку хвороб. Експериментально доведено доцільність застосування 50 % з.п. фундазолу та сірчаноокислого цинку для захисту люцерни.

Результати досліджень є складовою частиною щорічного прогнозу фітосанітарного стану агроценозів і рекомендацій щодо захисту сільськогосподарських культур від шкідників, хвороб і бур'янів у господарствах Харківської області.

Результати досліджень автора експонувалися на ВДНГ УРСР (1985 р.) та СРСР (1988 р.). На Всесоюзному конкурсі на кращу розробку автора було відзначено дипломом II ступеня НТТ сільського господарства СРСР (1988 р.).

Дослідження Т.Д. Страхова відносно обґрунтування теоретичних аспектів розвитку хвороб і основних факторів впливу на патологічний процес були продовжені доцентом А.В. Кулешовим відносно вдосконалення методів моніторингу і прогнозу розвитку грибних хвороб сільськогосподарських культур, який на основі метеопатологічного методу запропонував нові методи оцінки сприятливості зовнішніх умов для патологічного процесу.

Одним з резервів отримання високих і сталих урожаїв кукурудзи є розробка й удосконалення заходів щодо захисту від інфекційних хвороб у конкретних природно-кліматичних умовах.

Доцент Т.О. Тесля виконала багаторічні дослідження і захистила кандидатську дисертацію на тему „Фузаріозна стеблова гниль кукурудзи та заходи з обмеження її шкідливості в Лісостепу України”. Автор визначила видовий склад збудників хвороби, основними з яких є: *Fusarium moniliforme* (Sheld) *F. culmorum* (W.L.Sm) Sacc., *F. oxysporum* (Schelecht). Розраховано коефіцієнт схильності рослин кукурудзи до ураження вказаними патогенами. Виділені селекційні зразки, які розділено на групи за ступенем стійкості до фузаріозної стеблової гнилі.

Захист садових насаджень від шкідливих організмів, серед яких фітопатогени є домінуючими, є невід'ємною складовою технології їх

вирощування. У більшості регіонів України кокомікоз вишні і черешні є найбільш шкідливим. Багаторічні дослідження старшим викладачем Н.Я. Плетніковою сформовані в кандидатській дисертації „Кокомікоз вишні і черешні та заходи по обмеженню його шкідливості у східному Лісостепу України”. Практична цінність роботи полягає в опрацюванні сезонного прогнозу розвитку хвороби, розраховано математичні моделі розвитку кокомікозу та рівняння прямолінійної регресії за метеопатологічним і метаболічним принципом. Експериментально доказано доцільність застосування агротехнічних заходів і фунгіцидів за прогнозованими строками розвитку хвороби.

На замовлення Міністерства АП України професором Ф.М. Марютіним і доцентом М.О. Біликом виконані багаторічні теоретичні та практичні питання щодо захисту овочевих культур від хвороб і шкідників у закритому ґрунті. Авторами розроблена концепція екологічно безпечної системи захисту огірка і помідора від хвороб і шкідників у закритому ґрунті, а також виданий перший вітчизняний навчальний посібник „Захист овочевих культур від хвороб і шкідників у закритому ґрунті”.

Аспірант Ньєме Марк у кандидатській дисертації „Структура популяції збудника бурої листової іржі пшениці у східній частині Лісостепу України і закономірності наслідування стійкості” вивчив нові відомості про расовий і біотипний склад популяцій збудника *Puccinia recondite* Rob. et Desm. f. *sp. tritici* Erikss. Вивчена ефективність низки генів стійкості (Lr-генів) і обґрунтована цілеспрямованість їх використання в селекції пшениці на імунітет до патогена; тип генетичного контролю стійкості до хвороби перспективних джерел та ідентифіковані гени, що контролюють ці ознаки.

Аспіранткою В.В. Іванченко вперше в умовах східної частини Лісостепу України вивчено вірулентність збудника борошнистої роси пшениці і тенденції у її зміні. Визначено ефективність відомих Rm-генів та діапазон їх дії відносно генів вірулентності найбільш поширених і небезпечних рас патогена. Вивчено імунологічні властивості сортозразків різного еколого-географічного походження відносно потенційно небезпечних рас популяції *Erysiphe graminis f. sp. tritici*, збудників бурої листової іржі та септоріозу, генетичні основи стійкості перспективних донорів. Ідентифіковано ряд генів, які забезпечують надійний захист пшениці від хвороби на всіх етапах органогенезу рослин.

Аспірант з Китайської Народної республіки Гао Сюєвень у своїй кандидатській дисертації „Борошниста роса пшениці та фактори, що впливають на її розвиток в умовах Північно-східного Лісостепу України” вивчив вплив факторів інтенсифікації вирощування культури на розвиток хвороби. Автор експериментально підтвердив ефективність впливу агротехнічних заходів і застосування фунгіцидів і їх бакових сумішей з агрохімікатами щодо обмеження розвитку борошнистої роси.

Широка поширеність, значна шкодочинність і недостатня вивченість септоріозу пшениці обумовили проведення спеціальних досліджень, які були виконані аспірантом з Йорданії Зіядом Б.А. Равашдехом і викладені в кандидатській дисертаційній роботі „Септоріоз озимої пшениці і обґрунтування захисних заходів у Східному Лісостепу України”. Наукова новизна виконаних досліджень полягає в тому, що автором уточнено видовий склад і біологічні особливості збудників, основним з яких є *Septoria tritici* Rob. et Desm. Розроблені формули і модель сезонного прогнозу хвороби. Установлена ефективність агротехнічних заходів, фунгіцидів, розкритий механізм їх дії щодо рослини-живителя і патогена.

Аспірант з Сирії Ябрак Мохамед Муафак у своїй кандидатській дисертації „Септоріоз томата і заходи по захисту від хвороби в умовах східної частини Лісостепу України” вивчив цілий ряд питань, які мають практичне значення і для умов його країни. Серед яких вивчені: морфолого-культуральні особливості і токсичні властивості збудника *Septoria lycopersici* Speg., характер його впливу на рослину-живителя, форми збереження інфекції і їх роль у розвитку хвороби; вплив біолого-екологічних факторів на особливості патогенезу і форми проявлення хвороби; науково обґрунтовано комплекс заходів щодо обмеження шкідливості хвороби.

В останні роки культура сої займає чинне місце серед сільськогосподарських культур. Відсутність спеціальних досліджень з вивчення фітопатологічної ситуації спонукала до їх виконання. У дисертаційній роботі аспіранта з Конго Окомба Самюель „Основні грибні хвороби сої і обґрунтування заходів з обмеження їх розвитку в умовах Північно-східного Лісостепу України” уперше вивчений видовий склад збудників грибних хвороб культури. Установлена залежність ступеня їх розвитку від умов навколишнього середовища. Дано оцінку стійкості до грибних хвороб сортів сої занесених до Реєстру рослин України. Установлена роль агротехнічних заходів у

формуванні фітопатокомплексу в посівах сої, а також ефективності застосування біологічних препаратів і фунгіцидів.

З метою поширення творчих наукових зв'язків кафедра має свої філіали у наукових установах і безпосередньо на виробництві, а також виконує наукові дослідження за договорами про співдружність з навчальними і науковими закладами харківської і суміжних областей.

В усі періоди свого функціонування кафедра співпрацює з фітопатологічними центрами близького і далекого зарубіжжя.

Виконані наукові дослідження кафедри покладені в основу підготовки серії спеціальних підручників і навчальних посібників: „Карантинні хвороби”, „Фітофармакологія”, „Імунітет рослин”, „Захист овочевих культур від хвороб і шкідників у закритому ґрунті”, „Захист злакових і бобових культур від шкідників, хвороб і бур'янів”, „Практикум з фітосанітарного моніторингу і прогнозу” та ін., які допущені міністерством аграрної політики України для підготовки фахівців в аграрних вищих навчальних закладах з напрямку «Захист і карантин рослин».

З метою поширення творчих наукових зв'язків кафедра має свої філіали у наукових установах і безпосередньо на виробництві, а також виконує наукові дослідження за договорами про співдружність з навчальними і науковими закладами Харківської і суміжних областей.

На думку провідних фітопатологів світу, ХХІ ст. – це вік молекулярних інформаційних технологій, вік геноміки, рослин, паразитів, вік створення і практичного використання трансгенних рослин у захисті сільськогосподарських рослин від інфекційних хвороб.

Фітопатологи сприймуть концепцію наукової спільноти і будуть вивчати фітопатосистеми на більш високому біологоекоекологічному рівні, що відповідатиме вимогам часу.

Наукова школа кафедри фітопатології і сучасні проблеми фітопатології

Уперше наукові дослідження на кафедрі були розпочаті в 1929 р. з проблеми десорбційногазового методу дезінфекції насіння зернових культур і ґрунту. Були обґрунтовані теоретичні та практичні аспекти. Як діюча речовина досліджувався формальдегід. На його основі були створені препарати ФСП–1,82, ФСП–3,45 та ін. Були виконані дослідження щодо розкриття закономірностей фізико-хімічних процесів при газовій дезінфекції насіння та ґрунту.

У 1931 р. на першій всесоюзній конференції з боротьби з сажковими хворобами зернових злакових культур була вперше затверджена система заходів з боротьби з цими хворобами. В її основу було положено протруєння насіння та агротехнічні заходи, які стали обов'язковими державними заходами. Складовою цієї системи були і наукові досягнення кафедри фітопатології.

На VII (1932 р.) з'їзді із захисту рослин керівником секції із фітопатології був Т.Д. Страхов. У цей період народжувалося нове науковий напрям, коли від рецептурної фітопатології переходили до вивчення хворої рослини в її природних і господарських умовах.

Головним підсумком роботи з'їзду із захисту рослин, який дав направлення досліджень на наступні роки, був перехід до вивчення хвороби рослин, а не тільки паразита, вивчення взаємовідносин паразита і рослини-живителя, всебічному вивченню проблеми імунітету рослин, перехід від розробки окремих заходів до системи заходів, направлених або проти однієї хвороби або забезпечуючи захист культури в цілому.

У 30-х роках була створена служба обліку хвороб і шкідників, якою займалися провідні фахівці із захисту рослин у т.ч. фітопатологи Н.А. Наумов, Т.Д. Страхов та ін.

Враховуючи вимоги часу, з 1951 р. тематика наукових досліджень на кафедрі була розширена і поглиблена. Паралельно з продовженням дослідних робіт з десорбційно-газового методу була поставлена нова проблема часу „Роль факторів середовища і умов живлення в направленому підвищенні імунітету рослин до інфекційних хвороб”. Для вивчення проблеми підвищення стійкості рослин до патогенів шляхом зміни умов вирощування їх з використанням не тільки факторів живлення, й інших агентів, здатних впливати на взаємовідносини паразитного організму і рослини-живителя (фітонциди, антибіотики, мікроелементи). Під час розробки цієї проблеми значна увага приділялась вивченню питань, пов'язаних з розкриттям природи і механізму стійкості рослин до хвороб, придбаної в результаті впливу досліджуваних факторів.

Всебічне дослідження збудників сажкових зернових культур виконувалися за такими напрямками:

- вивчалися стан інфекційних структур сажкових грибів;
- взаємовідносини сажкових паразитів з тканинами рослини-живителя, стану збудника хвороби і рослини у сортів, що відрізнялися ступенем стійкості та інші питання щодо фізіолого-біохімічних

властивостей сажкових грибів.

Багаторічні дослідження цих патогенів показали, що умови навколишнього середовища мають на них суттєвий вплив. У зв'язку з чим змінюється морфологія, обмінні реакції, функції їх клітин. У сажкових збудників було встановлено явище регресивних змін у структурі ендогенного міцелію. Регресивні зміни були вивчені і для збудників борошнистої роси, гельмінтоспоріозів, іржастих хвороб зернових культур, церкоспорозу, пероноспорозу буряків. Регресивні зміни збудників відображають вплив на них генотипових, регулювальних і клітинних факторів рослини-живителя, тобто є морфологічним вираженням ступеня фізіологічного імунітету рослин.

Чітко продумана система фітопатологічних поглядів була викладена Т.Д. Страховим у монографії «О механизме физиологического иммунитета растений к инфекционным болезням», яка не втратила своєї актуальності і в наш час.

Під час завідування кафедрою доктора біологічних наук професора М.М. Родігіна з 1961 р. колектив кафедри працював над вивченням нової проблеми у фітопатології „Оздоровление и повышение болезнестойчивости сельскохозяйственных культур методами направленного воспитания и внутренней терапии”.

Виконуються дослідження з вивчення речовин внутрішньорослинної дії, способу асимілювання рослинами і впливу на обмін речовин, стимулювання росту і розвитку рослин, підвищення стійкості до інфекційних хвороб, що сприяє збереженню врожаю і його якості.

Наукові досягнення цього періоду викладені в тематичних виданнях кафедри: «Вопросы иммунитета и оздоровления растений», «Исследования по фитопатологии и иммунитету растений» та ін. З цього напрямку захищено понад 40 кандидатських дисертацій.

М.М. Родігіну належать більш широкі дослідження і узагальнення з імунізації рослин з використанням різних речовин, відомий також ряд його оглядових робіт з цієї проблеми.

Органічним продовженням наукового напрямку кафедри є сучасна тема «Розробка та удосконалення екологічно безпечних систем захисту сільськогосподарських культур від інфекційних хвороб в умовах Східного Лісостепу України».

Професорсько-викладацький склад кафедри працює над вирішенням таких питань:

– патогенез, етіологія основних інфекційних хвороб сільськогосподарських рослин;

– моніторинг фітопатогенних організмів у сучасних агроценозах; прогноз фітопатологічного стану агроценозів та обґрунтування ефективних заходів проти фітопатогенів;

– формується банк даних щодо фітопатогенних організмів, методів і засобів захисту для умов Східного Лісостепу України

Серед численних хвороб сільськогосподарських культур особливе значення мають іржасті хвороби пшениці. Вони привертали до себе увагу з давніх-давен. Ретельне їх вивчення в Російській імперії розпочали на початку XIX ст. На початку 30-х років всі райони вирощування злаків були охоплені іржастими хворобами, мали епіфітотійний характер розвитку. Все це спонукало до більш глибокого вивчення цього питання. Згодом були вивчені особливості розвитку збудників у різних кліматичних зонах і розроблені відповідні заходи боротьби з ними. Але їх ефективність бажала бути вищою. Уже в ці роки було помічено, що основною ланкою у цій системі є стійкість сорту. Основні роботи у цьому плані належали М.І. Вавілову. Науковці кафедри не стояли осторонь від цієї важливої державної справи.

Т.Д. Страховим вперше у світі була створена комбінована шкала оцінки стійкості пшениці до бурої іржі за імунологічними властивостями і ступенем ураженості та сформульована теорія фізіологічного імунітету до хвороб, де викладена наукова система мікологічних, фітопатологічних та імунологічних поглядів.

Особливу небезпеку для пшениці становить бура листовка іржа.

Селекція на імунітет до цієї хвороби була здавалось би успішною, але швидко призвела до розпаду. Виведені сорти відомим селекціонером П.П. Лук'яненком та іншими вченими втрачали стійкість одразу ж після того, як висівали на значних площах (через п'ять–шість років). Тому на порядок денний у селекції одним з важливих питань було виведення стійких сортів. Особливо це стосувалося бурої іржі пшениці. Була створена низка сортів, у тому числі знамениті Аврора і Кавказ, які послідовно втрачали свою стійкість до бурої іржі. Надзвичайна епіфітотія хвороби в 1973 р. на Північному Кавказі та інших регіонах, спонукала до нових наукових підходів у цьому питанні. За цю справу взялися фітопатологи України на чолі з М.П. Лісовим, серед яких був і аспірант В.К. Пантелєєв. За цією тематикою В.К. Пантелєєв захистив кандидатську і докторську дисертації, де узагальнив результати досліджень з обґрунтуванням науково-методичних основ створення стійких до збудника бурої іржі сортів пшениці.

Перспективними розділами наукової теми кафедри є питання щодо хвороб овочевих культур, люцерни, які виконуються за державною, господарсько-договірною тематикою і договорами про співдружність.

Установи, в яких виконуються дослідження, є базою для проходження виробничої практики студентів.

Теоретичні і практичні досягнення наукової школи кафедри покладені в основу підготовки і видання низки підручників і навчальних посібників.

Наведена динаміка наукових досліджень кафедри показує, що професорсько-викладацький склад, науковці і аспіранти завжди відзивалися на вимоги виробництва. На другому Всеросійському з'їзді із захисту рослин (2005 р.) викладений погляд на розвиток фітопатології в ХХІ ст.

На думку провідних фітопатологів світу, ХХІ ст. – це вік молекулярних інформаційних технологій, вік геноміки, рослин, паразитів, вік створення і практичного використання трансгенних рослин у захисті сільськогосподарських рослин від інфекційних хвороб.

Фітопатологи сприймуть концепцію наукової спільноти і будуть вивчати фітопатосистеми на більш високому біологоекоекологічному рівні, що відповідатиме вимогам часу.

На нашу думку, це є фундаментом наукових досліджень кафедри на перспективу.

КАФЕДРА ЕКОЛОГІЇ ТА БІОТЕХНОЛОГІЇ

Кафедра екології та біотехнології організована відповідно до рішення вченої ради університету від 23 квітня 2008 р. (протокол № 3) та наказу ректора № 126 від 5 травня 2008 р. На кафедрі працюють дев'ять співробітників професорсько-викладацького та допоміжного складу, серед них – один доктор наук, професор, сім кандидатів наук, доцентів та два лаборанти.

У витоків кафедри стояв, очолює і продовжує плідно працювати доктор сільськогосподарських наук, професор, член-кореспондент НААНУ Володимир Кузьмич Пузік.

За роки свого становлення на кафедрі постійно розширялася матеріально-технічна база: обладнувалися навчальні лабораторії, зокрема мікроскопами, мультимедійним обладнанням; створений комп'ютерний клас, підготовлено до акредитації науково-дослідну лабораторію з відповідним обладнанням. Все це забезпечує підготовку

студентів з таких навчальних дисциплін, як біологія, загальна екологія, екологія людини, ландшафтна екологія, моніторинг довкілля, екологічна безпека, екологічні біотехнології, техноекологія, урбоекологія, організація та управління в екологічній діяльності, нормування антропогенних навантажень та багато інших.

Склад співробітників кафедри, 2016 р.

1-й ряд (зліва направо): Долгова Тетяна Анатоліївна (кандидат біологічних наук, доцент), Головань Лариса Володимирівна (кандидат сільськогосподарських наук, доцент), Пузік Володимир Кузьмич (доктор сільськогосподарських наук, професор), Волощенко Вікторія Вікторівна (кандидат ветеринарних наук, доцент), Тітова Аліна Євгеніївна (здобувач, завідувач лабораторії)

2-й ряд (зліва направо): Брусенцева Віта Вікторівна (старший лаборант), Масленніков Дмитро Ігорович (кандидат фізико-математичних наук, доцент), Олійник Анна Михайлівна (аспірант), Полякова Катерина Миколаївна (аспірант), Криштоп Євген Анатолійовч (кандидат сільськогосподарських наук, доцент), Олексенко Ігор Іванович (аспірант), Кучмасова Тетяна Юріївна, (лаборант), Непран Ірина Володимирівна (кандидат сільськогосподарських наук, доцент), Рожков Роман Вікторович (кандидат біологічних наук, доцент)

Лабораторно-практичне заняття в лабораторії біотехнології та якості продукції

Необхідним елементом навчання за напрямом «Екологія» є щорічні навчальні, польові і технологічні практики, що дають студентам практичні навички вивчення стану довкілля та методів охорони екосистем. Практична підготовка студентів охоплює об'єкти з екологічним спрямуванням, такі як сільськогосподарські та промислові підприємства, екологічні управління та інспекції, науково-дослідні установи тощо. Важливим питанням у підготовці студентів є безпосередній контакт із фахівцями природоохоронної галузі.

Кафедра екології та біотехнології тісно співпрацює з агрофірмою «Екопрод», Харківським відділенням ПАТ «САН ІнБев Україна» (Роганський пивзавод), Безлюдівськими очисними спорудами, підприємством КП «Вода» та ін., акредитованою лабораторією з контролю якості сільськогосподарської сировини і харчових продуктів Облспоживспілки, установами природно-заповідного фонду Харківщини тощо.

Екологічна освіта полягає не лише у фаховій підготовці. Кафедра приділяє увагу й позанавчальним заходам, таким як студентські олімпіади, конференції. Кожний студент у процесі навчання має можливість проводити власні наукові дослідження під керівництвом фахівців кафедри. Результатом таких робіт є наукові публікації та участь студентів у наукових конференціях. Наукова робота студентів має дуже важливе значення для покращання екологічної освіти

студентів, формування їхньої екологічної свідомості. Під час підготовки студенти мусять не тільки ретельно вивчати матеріали, які їм дають на аудиторних заняттях, а й самостійно знайомитися з багатьма питаннями охорони довкілля, проводити наукові дослідження. І олімпіада, і конференція, і конкурс студентських робіт користуються значною популярністю серед студентської молоді, про що свідчить ріст загальної кількості учасників цих студентських заходів кожного року.

**Виїзне заняття на Комплексі біологічної очистки
«Безлюдівський»**

Еколог – одна з найбільш необхідних професій ХХІ ст. Саме перед фахівцями напряму «Екологія» стоять завдання врегулювання складних взаємовідносин людини і природи. Різноманітність професій, пов'язаних з діяльністю еколога, дозволяє студенту обрати власний напрямок майбутньої спеціалізації.

Кваліфікація «організатор природокористування» дозволяє займати такі посади як інженер-еколог, інспектор-еколог, технік-еколог, експерт-еколог тощо. Випускники можуть працювати в лабораторіях та відділах наукових закладів і виробничих підприємств,

у сільському та лісовому господарстві, на об'єктах природно-заповідного фонду, управліннях екобезпеки та санітарно-епідеміологічної служби, у митній службі.

КАФЕДРА БОТАНІКИ І ФІЗІОЛОГІЇ РОСЛИН

Історія кафедри починається фактично зі створення у передмісті Варшави – Маримонті Інституту сільського господарства і лісівництва. З 1822 р. при Інституті існував кабінет природничих наук, завідувач якого магістр фармації і медицини Ф.Ф. Гейнрих викладав ботаніку, хімію, фізику, мінералогію, технологію. У 1893 р. у зв'язку з реорганізацією навчального процесу, запровадженого професором В.В. Докучаєвим, було створено декілька кафедр, у тому числі і кафедру ботаніки на чолі з професором В.Ф. Хмелевським. Значний внесок у розвиток кафедри ботаніки зробив професор М.В. Цінгер, відомий науковими працями з теорії еволюції, він очолював кафедру у 1903–1923 рр. З 1918 р. за його пропозицією на кафедрі почали проводити лабораторні заняття з фітопатології.

Восени 1934 р. була створена окрема кафедра фізіології рослин і мікробіології під керівництвом професора Ф.П. Мацкова, згодом члена-кореспондента АН України, основоположника напряму досліджень позакореневого живлення рослин. Він очолював кафедру до 1974 р. У 1974 р. кафедру фізіології рослин і мікробіології було об'єднано з кафедрою ботаніки і кафедра здобула нинішню назву – ботаніки і фізіології рослин. Цією кафедрою керували доценти Г.П. Куртиш (1974–1975 рр.), А.П. Ваганов (1976–1986 рр.), Г.М. Ляковський (1986–1988 рр.), професори А.І. Митрополенко (1988–1997 рр.), М.К. Їжик (1998–2005 рр.), доцент В.П. Лисенко (2005–2011 рр.), з червня 2011 р. кафедру очолює доктор біологічних наук, професор Ю.Є. Колупаєв.

У 2008 р. на базі кафедри створено Міжкафедральну науково-дослідну лабораторію фізіології і біохімії стресу рослин (керівник – доктор біологічних наук, професор Ю.Є. Колупаєв). Раніше протягом 20 років вона існувала як наукова група.

Лабораторією досліджується роль активних форм кисню (АФК), оксиду азоту та іонів кальцію як сигнальних посередників запуску адаптивних реакцій і трансдукції гормональних сигналів.

Основні результати наукової роботи лабораторії і кафедри протягом останніх років полягають у такому:

– запропоновано й експериментально обґрунтовано гіпотетичний механізм зв'язків між АФК та іонами кальцію як посередниками запуску стресових і адаптивних реакцій рослин (д-р біол. наук Ю.Є. Колупаєв).

– доведено роль АФК у розвитку індукованої стійкості рослин до гіпертермії та осмотичного шоку. Установлено участь НАДФН-оксидази, позаклітинних пероксидаз і супероксиддисмутази у формуванні сигнального пулу пероксиду водню, задіяного у формуванні адаптивних реакцій рослин (д-р біол. наук Ю.Є. Колупаєв, канд. біол. наук Ю.В. Карпець, канд. біол. наук О.І. Обозний).

– встановлено участь АФК, утворюваних НАДФН-оксидазою рослинних клітин, в активації адаптивних реакцій рослин монооксидом азоту (NO), показано участь фосфатидної кислоти в активації НАДФН-оксидази рослинних клітин за дії екзогенного оксиду азоту, вперше досліджені механізми функціональної взаємодії АФК і NO при формуванні індукованої теплостійкості рослин (канд. біол. наук Ю.В. Карпець, д-р біол. наук Ю.Є. Колупаєв).

– досліджено механізми індукування стійкості рослин до абіотичних стресорів дією саліцилової кислоти та її структурних аналогів і міметиків. Обґрунтовано положення, згідно з яким здатність ароматичних і дикарбонових аліфатичних кислот індукувати стійкість рослин до абіотичних стресорів пов'язана з впливом цих кислот на ферментативні системи, що генерують АФК (насамперед НАДФН-оксидазу та апопластні пероксидази), які виконують функцію сигнальних посередників в активації конкретних захисних реакцій рослин (канд. біол. наук Т.О. Ястреб, д-р біол. наук Ю.Є. Колупаєв).

– досліджено механізми індукування стійкості рослин до абіотичних стресорів дією екзогенної жасмонової кислоти. Установлено, що однією з причин позитивного впливу ЖАК на теплостійкість рослинних об'єктів може бути індукція їх антиоксидантної системи, що відбувається з участю АФК та іонів кальцію як сигнальних посередників. Робота виконана за Проектом № GP/F44/126 конкурсів Державного фонду фундаментальних досліджень, призначеним для отримання гранту Президента України для молодих учених на 2012 р. (науковий керівник проекту канд. біол. наук Ю.В. Карпець, виконавці: д-р біол. наук Ю.Є. Колупаєв, канд. с.-г. наук М.В. Швиденко, асистенти Т.О. Ястреб, О.І. Обозний, аспіранти Г.А. Лугова, А.О. Вайнер).

– з використанням молекулярно-генетичних підходів встановлено роль транскрипт-фактора MYC2 в адаптації рослин до сольового стресу (канд. біол. наук Т.О. Ястреб., д-р біол. наук Ю.Є. Колупаєв).

На кафедрі відкрито аспірантуру і докторантуру зі спеціальності 03.00.12 – фізіологія рослин (біологічні науки), захищено чотири кандидатські дисертації (Ю.В. Карпець (2009), Т.О. Ястреб (2013), О.І. Обозний (2014), А.О. Вайнер (2015)), закінчується підготовка ще однієї кандидатської дисертації, виконуються дослідження за докторською дисертацією.

Склад співробітників кафедри, 2016 р.

(зліва направо): Заярна Олена Юріївна (старший лаборант), Ястреб Тетяна Олегівна (кандидат біологічних наук, старший викладач), Швиденко Микола Володимирович (кандидат сільськогосподарських наук, доцент), Колупаєв Юрій Євгенович (доктор біологічних наук, професор), Кукушкін Андрій Іванович (кандидат біологічних наук, доцент), Фірсова Катерина Миколаївна (аспірант), Лугова Ганна Арнольдівна (асистент)

У 2015 р. на кафедрі виконувалися дослідження за грантами ДФФД України:

- «Роль оксиду азоту (NO) у передачі стресових і гормональних сигналів у рослин» (F61/74-2015, грант Президента України для досліджень молодих учених, керівник проекту – канд. біол. наук Т.О. Ястреб);

- «Механізми функціональної взаємодії сигнальної, гормональної і стрес-протекторної систем при формуванні адаптивних реакцій рослин на несприятливі кліматичні впливи», розділ «Встановити роль компонентів жасмонатного і саліцилатного сигналіну в адаптації рослин до дії абіотичних стресорів» (F64/23-2015, спільний грант Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (керівник – д-р біол. наук, проф. І.В. Косаківська) і ХНАУ ім. В.В. Докучаєва (керівник – д-р біол. наук, проф. Ю.Є. Колупаєв).

Кафедрою укладено договори:

– про науково-технічне співробітництво з Інститутом біоорганічної хімії НАН Білорусі (Мінськ);

– про наукове співробітництво з Інститутом ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (Київ);

– про науково-дослідну роботу з Інститутом рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН України (Харків);

– здійснюється наукове співробітництво з Інститутом клітинної біології і генетичної інженерії НАН України (Київ).

За останні п'ять років опубліковано одну монографію і главу у зарубіжній монографії. Також у період з 2010 р. опубліковано 75 статей у фахових виданнях, у т.ч. 23 статті у журналах, що входять в наукометричну базу Scopus, та понад 60 тез і матеріалів конференцій.

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ

Започаткована в 1922 р. як кафедра історичного матеріалізму, вона об'єднувала такі суспільні дисципліни: історичний матеріалізм, економічну географію, історію класової боротьби, радянське будівництво. Після реорганізації навчального закладу в однофакультетний інститут зернових культур кафедру було скасовано, проте існували самостійні курси діалектичного матеріалізму, на основі яких у 1932 р. було створено кафедру діалектичного та історичного матеріалізму, яку з 1933 по 1936 рр. очолював професор Д.Х. Острянин (1906–1988).

У 1938 р. кафедру перейменовано на кафедру марксизму-ленінізму з викладанням основ марксизму-ленінізму та політичної економії. Очолив кафедру професор Ф.Ф. Абрамов.

У 1949 р. завідувачем кафедри став професор А.Н. Шмалько, якого на цій посаді змінив кандидат філософських наук М.О. Челак.

З 1956 р. поряд з курсами діалектичного та історичного матеріалізму упроваджується курс «Історія КПРС».

У вересні 1965 р. рішенням ученої ради інституту кафедра марксизму-ленінізму була розділена на дві самостійні кафедри – історії КПРС і наукового комунізму та марксистсько-ленінської філософії, яку в 1991 р. було перейменовано на кафедру філософії.

У різні роки кафедру очолювали доценти М.П. Мельниченко, О.О. Мітін, Р.В. Жердєв, О.С. Сметанін, Є.О. Антонов М.І. Ткаленко, А.П. Заздравнов.

Протягом тривалого часу на кафедрі плідно працювали доценти Б.О. Ярочкін, А.П. Бровченко, Н.І. Авілова, В.Г. Шадурський, старший лаборант Т.Ю. Полив'яна, лаборант В.М. Іванова. Вагомий вклад у здобутки кафедри внесли професор І.Д. Загрійчук, доцент Н.Я. Мокрицова., викладачі М.М. Щербина та Т.Л. Папоротна, асистент А.В. Пасічник.

Сьогодні професорсько-викладацький склад кафедри такий: доктор філософських наук, професор О.І. Заздравнова, кандидат історичних наук, доцент О.М. Довбня, кандидат педагогічних наук, доцент О.Ф. Євсюков, старший викладач І.О. Коваль, старший лаборант, магістр А.А. Поєдинцева.

З вересня 2013 р. кафедру очолює кандидат філософських наук, професор університету Ю.М. Гаврилюк.

Викладачами кафедри здійснюється значна навчально-методична, наукова та виховна робота. Протягом останнього часу ними опубліковано п'ять монографій, три навчально-методичні посібники, десятки наукових статей, тез і матеріалів конференцій з актуальних проблем філософії, соціології та психології, що висвітлюються крізь призму розробки провідної наукової теми кафедри – філософії геокультури, світоглядно-методологічні засади якої впроваджуються в навчально-виховний процес, спрямований на створення умов для становлення та розвитку креативно мислячих, національно свідомих геокультурних суб'єктів.

На кафедрі для бакалаврантів, магістрантів і аспірантів читаються курси з філософії, філософії науки, логіки, релігієзнавства, психології,

психології управління, соціології, етики ділового спілкування, педагогіки вищої школи. Викладачі кафедри надають вагому допомогу професорсько-викладацькому колективу університету з методологічного забезпечення їх навчально-виховної роботи.

Склад співробітників кафедри, 2016 р.

(зліва направо): Гаврилюк Юрій Миколайович (кандидат філософських наук, доцент), Довбня Олена Миколаївна (кандидат історичних наук, доцент), Коваль Ірина Олександрівна (старший викладач), Заздравнова Ольга Іванівна (доктор філософських наук, професор), Поєдинцева Ганна Анатоліївна (старший лаборант), Євсюков Олександр Феліксович (кандидат педагогічних наук, доцент)

Довідкове видання

Укладачі: **Пузік Володимир Кузьмич**
Забродіна Інна Вікторівна
Станкевич Сергій Володимирович
Євтушенко Микола Дмитрович
Байдик Галина Василівна
Туренко Володимир Петрович
Колупаєв Юрій Євгенович
Головань Лариса Володимирівна
Гаврилюк Юрій Миколайович

ФАКУЛЬТЕТ ЗАХИСТУ РОСЛИН

**До 200-річчя з дня заснування
Харківського національного аграрного університету
ім. В.В. Докучаєва**

Редактори: А.М. Чорна, Л.І. Сібенкова
Дизайн обкладинки Л.Я. Сіроус, С.В. Станкевича
Комп'ютерний набір і верстка С.В. Станкевич

Підп. до друку 30.09.2016. Формат 60 × 84 1/16 Гарнітура Таймс.
Друк офсетний. Обсяг: 2,3 ум.-друк. арк., 2,5 обл.-вид. арк. Тираж 100.
Замовлення

Виробник – редакційно-видавничий відділ Харківського національного
аграрного університету ім. В. В. Докучаєва, 62483, Харківська обл.,
п/в «Комуніст-1», навч. містечко ХНАУ.
E-mail: office@kнау.kharkov.ua

Виготовлювач – дільниця оперативного друку ХНАУ.